

A-00473: Peder Olsen Megrund – erindringer del 1

Toppen kaldes i daglig Tale et lidet Hjem, som ligger øverst oppe paa Dalens Rand omtrent midt i Øvre Svatum (i Bygdens Mundart: Svastum). Stedets navn i Matrikulen er nok Beretslien, som ogsaa er Navnet paa nærmeste lidt lavere liggende Nabogaard, hvorfra Toppen visstnok i sin Tid er blit ”undafsolgt”. Dette er mit Fødested. Her henrandt fra 22. April 1840 de første 6 Aar af mit Levnetsløb.

Stedet ligger noksaa enslig og Hjemmet var fattig, men – skjønt mit Ophold der blev noksaa kort – er alligevel nogle af de lykkeligste Minder knyttet til dette Sted. Dette hænger vel sammen med, at i Barnets første Aar i Livets Skole, da det modtager de allerførste Indtryk af, hva Livet er for noget, synes mangt at være saare skjønt og stort, som voksne Folk kalder almindeligt og smaat. Men desuagtet tør den barnslige Opfatning i mange Tilfælde beholde sin Ret. Livet kan ofte i de enkleste Former give sig Vidnespyrd for Barnesjælen, som faar Betydning for hele Ens senere Liv.

Vort Vaaningshus bestod af en Stue af fire tømrede Vægge. Der var intet Sideværelse, kun et lavt Loft over Himlingen, hvortil førte en Trappe, som var anbragt ved den ene Væg ved siden af Døren. Stuen havde kun et eneste vindu, og Indboet var det allertarveligste. Men jeg kan ikke sige, at noget senere Hjem har været mig mer kjær end dette. Og jeg led længe af Hjemve – visst i flere Aar – efterat vi havde tilflyttet det Sted, hvor Far var født, og som skulde blive mit Barndomshjem til mit 16. Aar.

Mine Minder fra Fødestedet er selvfølgelig ikke mange, men til Gjengjæld har de faa, som er, tilvendt sig en Høisædesplads blant Erindringerne, som de nok aldrig giver Slip paa, Jeg skjønner nok, at Skildringen af disse Erindringer vil forekomme mangen en ikke at være Umagen værd. Men med mig selv er det anderledes: De er nu mine og er nu engang blit mig uforglemmelige. Og derfor noteres de her til efterretning for mig selv.

En Erindring, som kanskje ligger længst tilbage af alt, hva jeg kan mindes, er knyttet til en Søndag. Situationen er saa enkel, saa fattig paa Sceneudstyr baade i Retning af Ord og af Gjæringer, at det kan synes latterligt at beskrive den. Personalet er: Far og Mor og jeg, som – saavidt jeg kan dømme derom nu – endda var eneste Barn. Hvis dette forholder sig rigtig, havde jeg endda ikke opnaaet 3 Aars Alderen. Personernes Gruppering er saadan, at vi alle befinner os nær omkring Peisen. Far sidder paa Mandssiden, Mor paa Kvindesiden paa hver sin Stol eller Krak og jeg paa Gulvet midt imellem ved Skorstenshellens fremspringende Hjørne, legende med en Træhest. Det var stille i Stuen. Der var ingen, som arbeided (det var jo Søndag) og intet blev talt. Det eneste som hændte var dette, at jeg løftede mine Øine op fra Legen med Hesten for at se mine Forældre i Ansigtet. Og netop under denne Bevægelse følte jeg mig gjennomstrømmet af en saadan Lykkefølelse, at jeg udtrykkelig – det husker jeg nøie – ønskede: Gid denne Stund aldrig maatte faa Ende.

Hva det var for noget, som gav Stødet eller tændte Gnisten til denne Lykkefølelsen, er det kanskje ikke saa ligetil at afgjøre. Men i min Erindring stiller det sig saa at jeg ved at se op syntes at opdage en saa varmt straalende Glæde i mine Forældres Ansigter, at jeg med en Gang syntes, det vilde være saligt, om Livet kunde fortone sig slig. Da vilde det bestandig være Søndag, bestandig være Fred og Glæde.

Selvfølgelig har jeg senere oplevet mangen Stund med svulmende rig Lykkefølelse, hvor denne er fremtraadt i en mer S sammensat og modnet Form, men i umiddelbar Inderlighed staar den uimodsigelig høiest der knyttet til hint Barneminde. Det hører til min Natur at være hjemkjær. Og jeg holder det for meget rimeligt, at hin Barndomsoplevelse har sin ikke ringe Del deri.

Et andet Minde, der maa skrive sig fra omtrent samme Tid, er i sin ydre Form lige saa lidet malerisk som det anførte.

Mor maa have taget mig med sig ud i en nærliggende Mark eller Smaaskog. Jeg kan intet erindre om Vandringen ud i Marken, om hvorfor jeg blev taget med, eller hvilket Ærinde min Mor havde derhen, Jeg mindes kun det Øieblik, da vi skulde tiltræde Hjemturen. Det var Sommer og Solskin. Og i det samme vi skulde tiltræde Hjemturen, tog min Mor mig i Haanden og ytrede noget som skulde betyde, at nu skulde vi begive os hjem. I Egnens Dialekt skulde det lyde: ”Nu ska’ vi paa Hemveigen”. Men for min Erindring har det altid staaet slig, at hun med en tilsigtet Ændring sagde: ”Nu ska’ vi paa Hemmelveigen”. Det kan ikke nu mer afgjøres, om jeg husker rigtig eller ei. Men slig som jeg den gang opfattede Ytringen, - hvormed jeg ogsaa syntes, at Tonefaldet og Ansigtets Miner stemte godt overens – gjorde den et uudslætteligt Indtryk. Jeg kom i en Stemning, hvori Grundtonen var den, at vor Vandrings Maal laa meget høit, saa høit at det kun kunde tænkes paa med Andagt, men at alligevel de Trin vi nu skulde træde for at komme, ogsaa var et Stykke af Vandringen mod det høie Maal. Stemningen var vakt og den svandt ikke derved, at jeg snart fandt mig løftet op paa Mors Ryg, fordi mine Ben endnu var for umodne selv for den korte Vandring som nærmest forestod. Ja, selv ikke det lange Levnedsløb, jeg senere har gennemvandret med de forskjelligste Befordringsmidler, har formaaet at udslætte dette Minde. Og jeg anser det for en Lykke, at Ytringen – selv om den mod Formodning skulde bero paa en Feilhørsel – rørte ved min Sjæl, mens den endnu var saa barnslig, at Indtrykket – saa simpelt i Form – kunde blive uudslætteligt.

Der var et Par Naboer, en paa Sydsiden og en paa Vestsiden af vort Hjem, henholdsvis Ola Nerlien og Nils Beretslien, og Afstanden til disse Steder kunde vel ikke siges at være særdeles lang, men mig forekom den dog at være baade lang og besværlig. Veien var i ethvert Fald nok saa brat nedover til begge disse Steder. Mine Besøg hos disse Naboer var ikke mange. Det er bare saavidt jeg har en svag Forestilling om, hvordan det saa ud i disse Hjem. Paa ingen af Stederne var der Børn af min Alder som kunde egne sig til Legekammerat for mig. At jeg følte Savnet af en saadan, kan jeg ikke sige, efter som jeg [ikke?] kunde have nogen Forestilling om, hvordan det vilde været, om jeg havde været heldigere stillet i det Stykke, Engang i det mindste fik jeg dog ogsaa i disse Aar en Smag af, at det var fornøieligt at kunne lege med andre nogenlunde jevnaldrende.

Jeg befandt mig i Nabogaarden Beretslien. Husets Datter Oline og jeg holdt paa at lege med ”Kjør”, som bestod af en Mængde smaa Rullestene i forskjellige Størrelser og Farver. Legen foregikk i en Lund af Aaspetrær, hvis Blade – da det var sent i Løvfaldstiden – laa henstrøet i Mængde paa Pladsen. Disse Blade var nu nær for Haanden til at tjene som Pengesedler, om Legen skulde fordre saadanne. Og dette blev nok Tilfældet. Thi det som har fæstet sig i mit Minde af denne Leg er ikke saa meget de lange Rader af Stene, der i Egenskab af Kjør skulde vidne om, at vort Brug var en Storgaard, men meget mer følgende Træk:

Vi skulde kjøbslaa om et af Dyrene. Oline var Sælger og jeg Kjøber. Pengene bestod i Aaspeblade som vi kalte Dalersedler. Under Forhandlingerne lagde jeg et saadant Blad fra mig paa den Stenko, som jeg muligens skulde kjøbe, Ikke før opdagede Oline dette, før hun raabte, som om hun skulde varsle Ild løs: ”Læg ikke Daleren paa Kua! Ho bli for dyr.”

Antagelig har jeg været omkring 5 ½ Aar gammel, da dette begav sig. Oline var vel et Par Aar ældre og skulde altsaa have bedst Skjøn paa Forskjellen mellem rimelig og urimelig. Men jeg husker, at jeg blev slaet af det meningsløse i hendes Bemærkning, og jeg tror det egentlig er dette som har fæstet den hele Ubetydelighed i min Erindring.

Paa samme Gaard fik jeg et Aars Tid tidligere det første Indtryk af Døden. Det var i begyndelsen af Juli 1844, der holdtes Gravøl efter Gaardens tidligere Eier, Sjur (Syver). Som nærmeste

Naboer var mine Forældre budne for at ”gjæra vel aa væra med aa følgje N. N. til Graven.” Jeg syntes, der var svært mange Mennesker samlet, skjønt det efter al Rimelighed kun var forholdsvis faa. Ligesaa tror jeg nok, at den gode Beværtning gjorde Indtryk, ligesom ogsaa, at alle talte med hverandre med mer end daglig dags Venlighed. Men det som gjorde stærkest Indtryk og som derfor rimeligvis er Aarsagen til, at det hele har holdt sig i Mindet, det var Synet af den døde, da de lagde Laaget paa Kisten. At han som laa der, var livløs og ikke bare sov, havde jeg nok et slags Forstaaelse af, men jeg husker tydelig, at da Far løftede mig paa Armen, for at jeg rigtig kunde blive Vidne til Ceremonien, følte jeg en ubehagelig Fornemmelse ved Tanken om, at Manden i Kisten jo maatte kvæles, da Laaget med uhyggelig Larm var hamret fast (paa Kisten). Fra min Femaarsalder maa det vel være tænker jeg, at jeg har en Erindring fra mit første Besøg i Skolen, Skolen holdtes paa Omgang, en Uge hist og en Uge her, Saaledes var den da ogsaa kommet vaart Hjemsted saa nær at den holdtes i ”Kleiven”, høist ½ Times Gang fra Toppen. Og saa skulde da Leiligheden benyttes, jeg skulde bringes paa Skole. Mor fulgte mig derhen, og da vi var kommet ind i Skolestuen, tog Læreren ”Elling Skulmester” mig ved Haanden og anbragte mig paa den yderste Ende af Bænk ved det ene for alle bestemte Skolebord. Et Ny Testamente blev lagt foran mig med første Kapitel af Matthæus’s

Evangelium opslaaet. Jeg skulde da sysle med at læse der, indtil Læreren om en Stund saa sig Leilighed til at tage sig videre af mig. Jeg gav mig til efter bedste Evne at følge Ordren, og da der hengik en – jeg ved ikke hvor lang – Stund, inden Læreren kom tilbage til mig igjen, var jeg, da han endelig atter tilsaa mig, naaet saa langt, at jeg havde bladet om en Gang eller kanske to. Dette indbragte mig imidlertid ingen Ros, men kun en Irettæsettelse, fordi det andtages at jeg bare havde bladet, men ikke læst. Det blev nemlig ikke anseet, for rimelig, at et Femaars Barn kunde ekspedere Læsekunsten i saa hurtig Tempo.

Foruden dette kan jeg intet erindre fra hint Skolebesøg og har derfor en stærk Mistanke om at det muligens er blit beroende med denne ene Dags Skolesøgning. Jeg maa nemlig meget tidlig have lært at læse, efter som jeg ikke kan erindre nogen Tid, da jeg ikke kunde læse. Det ligger derfor ikke saa ganske fjernt at tænke at mit Skolebesøg ved hin Leilighed nærmest har havt til Hensigt at gjøre Læreren bekjendt med, at jeg var et tidlig udviklet Barn. Og Læsefærdigheden var jo den eneste Prøvesten, man i saa Henseende havde at ty til. I denne Sammenhæng kan det da ogsaa bemærkes, at vi, mens vi endnu beboede mit Fødested, engang havde Besøg af Iver Masovnen. Han var Søn en Smed, og selvlært Klokkemager, selv var han Smed, men ikke Klokkemager, og var vel udstyret med kun ganske almindelig Intelligens. Hva hans ærinde var ved hin Leilighed, ved jeg ikke. Men han havde faaet det Indfald, at nu vilde han sette mig paa en efter hans Mening umaadelig vanskelig Prøve, Der laa paa Bordet nogle trykte Forskrifter, dels i gothisk, dels i latinsk Skrift, opklæbet paa smaa aflange Papplader. Han tog nu en af disse i sin Haand og holdt Pladen saaledes, at Skriften kom til at staa paa Hovedet for mit Øie. Spørgsmaalet var, om jeg kunde læse Forskriften, naar han holdt den sli. Og da dette lykkedes ganske taalelig, var der ikke Ende paa Udbrud af Forbauselse over Smaaguttens Kløgt.

Hermed er nok omtrent alt berørt, som kan kaldes Minder fra mit Fødested. Det siger sig selv, at paa et saa ensomt Sted med saa faa Berøringspunkter med Omverdenen kan et Barn i sine 6 første Leveaar ikke gjøre omfattende Bekjendtskab med den Verden, det er sat til at leve i. Jeg husker hvilken Oplevelse jeg syntes det var, da jeg en Dag fik følge Far til et nærliggende Tjern, hvor man kunde fiske Abor, og fik Leilighed til at se disse Skabninger levende bevæge sig i sit eget Element. Før havde jeg nok kun seet dem paa Bordet som tillavet Mad. Da jeg for første Gang saa dem levende, blev jeg overrasket ved at se, at de ikke gikk opreist med Hovedet op og Halen ned.

Vi holdt Hest, saa jeg havde altsaa tidlig Adgang til at lære, hvordan dette dyr ser ud paa nært Hold. Men en Dag, det var visst en Søndag, da jeg sad sammen med Far udenfor Huset og saa ud over Bygden, pegte han paa en Række kjørende (det var visst Folk paa Kirkevei), som kunde sees paa Bygdeveien dybt nede i Dalbunden, og sagde: "Ser du Hestene?", saa jeg nok noget, som rørte sig der langt nede, men jeg kunde umulig forstaa, at det var Heste. Jeg syntes, det mer lignede en Række Gjedekillinger, og ytrede kanske ogsaa noget derom. Jeg havde ingen Anelse om Afstandens Indflytelse paa det optiske Indtryk.

Rimeligvis mod Slutten af vort Ophold paa Toppen foretog Far sig at flytte et lidet Skur med Skraatag fra Ladebygningen hen til Fjøsveggen. For at undgaa Bryderiet med at rive det og derefter føre det op igjen, blev det flyttet helt paa Slidsker. Dette syntes jeg var et Kjæmpeværk, som fortjente at rygtes over mange Bygdelag.

Til Kirke blev jeg ogsaa taget med, og syntes det var meget høitidelig at komme did. Jeg forstod, at man skulde være stille og andægtig derinde for Guds Skyld, men ellers var det naturligvis endda smaat bevendt med Opfatningen. Jeg syntes Prestens Ansigt lignede meget de smaa pluskjævede Englehoveder som en Farvekunstner havde anbragt flere af paa Predikestolen, og det var slig en Prest burde se ud paa Prædikestolen.

Lad det være indrømmet, at dette min Barndoms første Afsnit vegeterede under smaa Kaar og indenfor snevre Dimensioner, men saa skal det ogsaa siges, at intet Sted paa Jorden har senere gjort et mer hjemlig Indtryk end Barndomshjemmet. Jeg kan endnu mindes, at det forekom mig at vort Vaaningshus's eneste Dør, som altsaa betegnede det eneste Pumkt, hvor vi kunde overskride Grænsen mellem hjemme og ude, denne enkle Dør, uden Forgang eller Bislag den alene med sin smedede Dørklinke havde den rigtige Facon, som en Stuedør burde have. Alle andre Former havde noget fremmed og ukorrekt ved sig. Og i dette Barndomshjem har jeg følt det mere umiddelbart end nogensinde senere, at den hjemlige lykke først da var rigtig helstøbt og betrygget, naar ikke bare Mor, men ogsaa Far var tilstede. Da fandtes der, syntes mig, intet Smuthul andent, hvorigjennem Troldskab og Styghed kunde snige sig ind. Og det er ingenlunde verdiløst at faa et slikt Indtryk med ud i Livet. Naar vi engang kommer saa langt, at vi ser ikke bare Brudstykker af det sande, men alle Delene samlet i Sandhedens Helhed, da vil det nok vise sig, at af menneskelige Skabninger er kun de lykkelige, der leger hvor "Far" er synlig tilstede. Der hengik omkring et snes Aar fra vi forlod Barndomshjemmet, til jeg – af gammel Hjemve kan jeg sige – i Stilhed skaffede mig et Gjensyn. Det kan godt kaldes en Tilsnigelse. Jeg opsøgte Stedet en sollys Sommerdag og stod paa gamle Tomter, men tilkjendegav mig ikke for Stedets nye Beboere. Det var meget stilfærdige Kjændinger, jeg hilste paa: Husene, som endnu var de samme trods sin Forgjængelighed, dernæst Brønden med den store Sten ved Siden og endelig en Del Gangstier og Bakker, som i Barndommen havde syntes mig at føre langveis bort og være vanskelige at komme over. Ganske rigtig: de var der alle sammen og hilste mig: "Vel mødt!" med en Hjertelighed, som jeg sjelden har kjendt Mage til. Kun en stor Forandring var indtraadt: Alt som var stort i Erindringen, var nu for Øiet saa forunderlig smaat. Det var som om nogen pludselig havde sat mig Kikkerten bagvendt for Øiet.

Vaaren 1846 flyttede mine Forældre til Gaarden i Espedalen, hvor min Far var født, og hvor hans Forældre endnu levede i mange Aar. Aarsagen til Flytningen var visst nærmest den, at Far var blit enig med sine Forældre om, at de skulde overlade ham som ældste Søn en Del af Eiendommen, medens de selv istedetfor Føderaad beholdt den anden Del.

Espedalen hører til samme Anneks sogn som Øvre Svastum, men ligger længere mod Nordvest og er skilt fra Svastumsbygden ved et ½ Mil langt skogbevokset Strøg, som man paa den Tid til Nød kunde befære med Kjærre. Espedalsvannet ligger omtrent 2200 Fod over Havet og egner sig vel

mer for Sæterbol end til almindelig Bebyggelse. Alligevel har nok den ældre Bebyggelse man kjender til, ialfald saavidt Dalbunden angaar, nok ikke være tænkt til Sæterbrug. Gaarden "Dalen" andtages at være Espedalens ældste Bosted, som ligeledes andtages at have vær et Opholdssted for den saakaldte "Dal-Enken". Om hende siger Traditionen, at hun "ifølge eksisterende Arkivdokumenter" ved Auktion fik Tilslaget paa Espedalen (der solgtes som Statsalmenning) engang i Tiden efter 1750",

Fra denne "Dalenke" skal efter Sigende vor Slægt nedstamme paa Fars Side. Dalenken blev nemlig gift igjen med vor Oldefar, Fars Bedstefar. Men om denne "Bedstefar" (eller Oldefar, regnet fra os Sødskende) er den samme, som Onkel Simen Roen har fortalt til Broder Amund om, "at han gjorde Kongenstjeneste i Kjøbenhavn, paa den Tid Struensee blev henrettet, og at han havde fortalt (som Øienvidne formentlig) at de henrettede (de blev jo hængte) var saa fede at det dryppede af dem", kan ikke nu afgjøres. Heller ikke kan det afgjøres, om han var Fars Farfar eller Morfar. Var Kjøbenhavnersoldaten den, som senere blev gift med Dalenken, saa er han visstnok Fars Morfar. Thi Fars Mor var visst født i Espedalen og der rimeligvis paa Megrunden som paa den Tid eiedes (vel som Nybygger) af hendes Far. Paa den Maade forklares det lettest, at Farmors to Søstre (Anne og Beret), havde faaet hver sit Selveierhjem i Espedalen, Det skulde vel være Arveudlæg.

Her var ikke mange Indvaanere i Dalen i 1846. Jeg kan endnu huske Personerne saa nøie at jeg – naar jeg forbigaar mulig Tjenestefolk – ikke bare kan tælle dem, men nævne dem ved Navn, og finder da, at Indbyggernes Antal den gang var 44, fordelt paa 10 Bosteder.

For mig som endnu ikke kjendte Verden fra andre Synspunkter end det høit beliggende, men enslige "Toppen", var selvfølgelig Overflytningen som at komme ind i en ny Verden. Den Bygden jeg hidtil havde havt for Øie, var nu helt ude af syne, og jeg havde nok undertiden Kjending af den kvelende Fornemmelse, som visst har meldt sig hos mange, naar Gardinet rullede tæt ned for Udsigten til Barnomshjemmet. Men Espedalen har mange Betingelser for at vinde sine Beboeres Kjærlighed. Egnen er med det over en Mil lange Vand i Dalbunden meget naturskøn, efter min Mening i høiere Grad end Svatum. Men "Svasterne" betragtede visstnok baade Espedalen og dets Indvaanere som hørende – hver i sit Slags – til en lavere Rangklasse end Svasterne og deres egen Bygd. Egnen var, mente de, mere aarviss og Folket mer kultiveret, hvor de hørte hjemme. Og ganske uberetiget var denne Opfatning visstnok ikke. "Dal-Kopen" var visst en oftere benyttet Betegnelse for Espedølerne, som selvfølgelig havde sit Hjemfødningmærke efter Isolation gennem Generationer. Og for atgerbrug var Espedalen mer frostlændt end Svatum.

Men alt i alt maa jeg anse det for en Forfremmelse at jeg kom til Espedalen trods Stedets ringere Anseelse i flere Henseender. Naar jeg ser tilbage, ser det ud som om denne Flytning hørte til for at mit Levnedsløb kunde bli ført ind i de Spor, som Tilfældet blev senere..

Ikke længe efter vor Tilflytning til Megrunden begyndte det at bli folksomt i Dalen. Allerede Sommeren 1847 hørtes Dalens vanlige Fred ofte forstyrret ved dundrende Minerskud baade her og der. Jeg mindes godt at det virkede meget foruroligende paa mig. Det var de Fødselsveer, som frembragte "Espedalens Nikkelværk", der skjød op som en Blomst og visnede i Løbet af en meget kort Levedag. Men skuddene i 1847, som mer end en gang bragte mig til at tænke at nu var Dalens skjønne Fredstid forbi, var vel nærmest Udslaget af en Prøvedrift, der sattes i gang hist og her for at komme til et Skjøn om hvorvidt Grubedrift efter Nikkel vilde være lønnende. Men inden udløbet av 1848 var vistnok Anlægget i fuld Gang. Et engelsk Firma Brødrene Evans sagdes at [være?] Eierne. Om disse Herrer nogensinde personlig kom tilstede for at tilse sine Eiendomme, ved jeg ikke, Derimod ved jeg, at den Herre, som blev sendt – visstnok udrustet med

stor Myndighed – for at forestaa Anlægget, var et ungt Menneske (jeg synes erindre Alderen opgivet til 18 Aar), som hedte Forbes. Jeg mindes tydelig, som hændte det igaar da jeg saa ham for første Gang. Han kom anstigende op tilgards hos os, ledsaget af 2 eller 3 Personer, hvoraf en rimeligvis skulde gjøre Tjeneste som Tolk. Baaden havde de nemlig landsat i vor Baastø, men de skulde ikke stanse hos oss. De skulde visst stige til Fjælds. Med det samme jeg fik Øie paa den unge Udlænding, følte jeg mig meget utryg. Om han – for sin Fornøielse – havde løftet sin Pistol, som jeg troede han bar i Lommen, havde sigtet paa nogen af os, ja endog ogsaa fyret, saa vilde det paa ingen Maade strakt sig ud over Grænsen for, hva jeg ansaa denne udenlandske Man i stand til at finde paa.

Noget saadant skeede selvfølgelig ikke verken da eller senere.

En anden Sag er det, at hans Ungdommelighed kunde give sig Udslag paa andre Maader f. Eks. i den stormende Hurtighed, hvormed Bebyggelsen av Værkspladsen blev fremmet.

I ganske utrolig kort Tid var alle de Bygninger reist og rødmalet, som overhovedet blev opført. Eidet mellem Espedalsvandet og Breisjøen, som blev valgt, fordi man der med rimelig Bekostning kunde skaffe aarviss Vandkraft til Smeltehyttens Drift, var i et Nu forvandlet fra en øde Furumo til noget, som vi Espedøler nærmest ansaa for en By. Vel var Husenes Antal ikke saa stort. Foruden Bestyrerens Bolig, som laa noget afsides fra den øvrige og tætte Bebyggelse, var der to lange Arbeiderboliger, et Bageri, et Snekkerværksted, et stort Forsamlingslokale, kaldet "Salen", Krambod og Smeltehytte. Disse Huse var anbragt i snorrette Linier paa hver sin side af en "Gade", der vel var omtrent dobbelt saa bred som Munkegaden i Trondhjem, og saaledes at hvert Hus paa den ene Side af Gaden havde – vis á vis – et ligedanned modsvarende paa den anden Side. Desuden laa der paa Terrænet mellem Gaden og Bestyrerboligen en del mindre Hytter, bygget af private og henslængt her og der uden Regel.

Bestyrerboligen, der laa lige ved Espedalsvandet med en tiltalende Udsigt over dette, var udstyret bl. a. med en ganske eiendommelig Gaardsvagt, nemlig to veritable Ulve, der var indfanget som smaa Hvalpe og saa – da deres Modenhed tillod det – blev Lænket en paa hver side af Hovedindgangen. Lænken var nok afmaalt saaledes, at der midt paa Indgangstrappen var levnet en smal Passage, hvor ingen af Udyrene kunde naa de Passerende.

Allerede de første Minedrøn, der indvarslede Værkets Anlæg, vakte tillive hos mig bange Anelser om, at nu vilde noget deiligt gaa tabt, som aldrig kunde gjenvindes. Og deri fik jeg jo paa en maade Ret. Dalens idylliske Ro, hvor enhver kunde føre sin Skude gjennom smult Vand eller efter Evne sole sig i sit eget Snæglehus uden at forstyrres, den maatte efterhaanden vige for Mammontjenestens larmende, uvorne Travlhed. Der var heriblandt én Ting, der hos mig straks fremkaldet et Vemod, som aldrig ganske forsvandt. Som ovenfor antydte, maatte der ved Kunst skaffes Vandkraft til Smeltehyttens Drift. Dette skeede paa den Maade, at Espedalsvandet, som allerede af Naturen laa nogle Fod høiere end Breisjøen, blev opdæmmet ved Opførelse paa Værkspladsen af en 4 Alen høi Dæmning. Herved opnaaedes da saavidt Faldhøide, at man naarsomhelst kunde holde et Overvandshjul gaaende. Men ved det samme Foretagende bevirkedes ogsaa, at Vandstanden i Espedalsvandet overalt steg med de samme 4 Alen og overalt gav Strandkanten et forandret, i mine Øine uhyggelig Udseende. Navnlig ophørte jeg aldrig at føle det som et Savn, at af de to Holmer, som laa lige udenfor vort Hjem, den ene blev helt oversvømmet og den anden meget formindsket. Ligesaa blev et ærværdigt Furutræ, som ensomt og majestætisk bar sin Krone nede ved vor Baadstø, dømt til at staa med Roden under Vand. Dette medførte naturligvis efterhaanden Træets Død, mens det dog fremdeles blev staaende i flere Aar. Men jeg saa det aldrig uden at have en Følelse af, at Træet sørgede over den Vandalisme mod Dalens gamle hævdede Skik og Brug, som fremmede havde øvet mod Stedets hjemstavnsberettigede. Smerten over Skaden paa de nævnte Holmer dæmpedes dog meget, da jeg

senere fik læse ”Robinson Crusoe”. Storholmen tjente mig da som Grundlag for min Forestilling om Øen, han beboede, og hvert Sted paa denne Ø, som traadte mer mærkbart frem i Fortællingen, fik sit tilsvarende Punkt paa Holmen.,

Det er en Selvfølge, at Værkets Oprettelse maatte faa en gennemgribende Indflydelse paa Næringslivets Omraade og ikke mindre rent personlig paa de Indfødtes Meninger og Anskuelser. Vi blev alle baade store og smaa nødt til at erkjende, at Verden var adskillig større end Espedalen, og at Folkeskikken omfatter mer end den, som havde fundet Form og Anerkjendelse der. Som et Slags illustrerende Træk, som passende kan omtales i denne Forbindelse, er følgende Eksempel paa, hvorledes der blev øvet Korrektur paa et enkelt Punkt i mine barnagtige Forestillinger. Synet af Himmels og Jordens indbyrdes umiddelbare Berøring i den fjerne Horisont i Forbindelse med ofte fortalte eventyrlige Rægler om Fremtrængen saa langt mod Nord, at man tilsidst maatte krybe paa fire, havde efterhaanden fæstnet denne Forestilling i mit Sind som faktisk eller saa godt som faktisk Tilstand om end Forestillingen nok maatte vige for den ringeste Smule Reflektion. Jeg kan nemlig ikke andet end sætte det i Forbindelse med denne Forestilling naar det vitterlig hendte mig, at jeg ved Synet af nogle Grubearbeidere, som var kommet fra Kaafjordens Kobberværk, blev yderlig forbauset over at finde at de alle vare Mænd paa henimod 3 Alens Høide. Det var Forestillingen om den ringe Afstand mellem Himmel og Jord i det høie Norden, som laa til Grund for denne Forbauselse.

Det blev livligt i Dalen ved de mange Mennesker, som strømmede sammen fra de forskjelligste Bygdelag for at søge sin Næring ved Værkets Drift. Det laa i Sagens Natur, at de fleste af disse Indflyttere var ugifte, mest unge Mænd. Den Del af Arbeidsstokken som kom indenfor mit Bekjendtskab, var mest Grubearbeidere. Disse maatte nemlig saavidt mulig søge Logis paa Gaardene i Bygden, for at Veien til Gruberne, der alle laa høit oppe i Fjeldet, ikke skulde bli dem for lang. Og paa mit Hjemsted logerede saaledes flere, især efterat Far havde ladet opføre nyt Vaaningshus med videre nødtørftig Bebyggelse paa Søndre Megrunden, som nu var hans del av Fædrengaarden. Der var da paa begge Gaarde til sammen 3 (ja en ganske kort Tid 4) Stuer, til dels i dobbelt Høide. Og her kunde da enslige Arbeidere med den Tids smaa Fordringer finde Tilhold visstnok for en yderst moderat Betaling. Brændselet regnedes nemlig ikke for noget. Skogen laa nær og havde nok at yde. Den fælles Arne ydede Varme til alle, som var i Stuen. Alle de Grubearbeidere, som jeg gjorde Bekjendtskab med, var gennemgaaende velvillige og omgjængelige. Og naar et Par eller flere af dem om Vinteraftnerne kunde sidde sammen og fortælle, hver fra sin Hjembygd, lyttede jeg med spændt Opmærksomhed. Og det er ikke nogen Tvil om, at jo min Horisont paa den Maade udvidedes langt videre, end Dalens tidligere Levekaar kunde have bevirket. Livet blev jo i mange Maader løftet op fra sin tidligere naive Umiddelbarhed til et høiere Sving. Allerede dette, at det en Tid var fast Skikk, at ialfald Grubearbeiderne anlagde et Slags Uniform som Stasdragt. Jeg ved ikke visst, men jeg formoder, at dette skeede efter et Slags Paabud fra Værkets Overordnede. Dragten syedes af marineblaat Klæde og bestod af en Art sidskjørtet Vaabenkjole med tilhørende Vest og Benklæder af samme Stof. Saavel Kjolen som Vesten var ”eenknappet” hvorhos kjolen havde opstaaende Krave og Benklæderne var garneret paa en egen Maade med garvet Skind. Knapperne var messingblanke og præget efter Værkets Foranstaltning med Værkets Mærke: To korslagte Hammere. Bestyreren og de mere fremtrædende Funktionærer bar bestandig denne Uniform, ialfald saa ofte de optraadte i Stillingens Medfør. Det gjorde paa sin vis et pyntelig Indtryk, der indeholdt en værdifuld Stimulans til at vise Omhu for sit Ydre, hva en Grubearbeider ikke mindre trænger at have i Erindring.

Værksbedriften bragte mig i Forbindelse med mange Kulturpunkter, som rimeligvis vilde have blevet liggende helt udenfor min Rækkevidde, dersom den ensomme Stillhed jeg allerførst lærte

at kjende som Espedalens, skulde vedblit at være den Luft jeg aandede i. Jeg tør ikke sige visst, om jeg kjendte Krudt som Sprængstof før Grubedriften kom i gang. Men det varede ikke længe, før jeg og jevnaldrende kunde i det smaa baade bore Minehuller og anvende Krudtet baade i Træ og Sten. Furustammer, som vanskelig lod sig kløve paa almindelig Maade, blev ved flere Leiligheder sprængt med Krudt. Ved Anbringelsen af Minehul i Sten var det mig en Gaade – og er det endnu – at jeg trods de omhyggeligste Bestræbelser aldrig kunde forme Hullet cirkelrundt. Det havde sikkert en Antydning til en regulær Trekant. I Førstningen ansaa jeg dette som begrundet i min Arbeidsmethode. Men da jeg senere i Sagens Interesse undersøgte Fagmænds Arbeider og gjenfandt det samme Fenomen der, ansaa jeg mig for diskulperet. Det interesserede mig at gjøre Tjeneste som Smeddrenge eller ialfald Bælgetrækker i Smien. Jeg syntes ordentlig jeg vokste ved det. Med megen Interesse fulgte jeg Bor-Smedens i mine Øine geniale Omtanke og Behændighed, naar han ”staalsatte” de Minebor, som det var hans Sag at holde i brugbar Stand. Man anvendte nemlig endda ikke som nu Staalstænger til disse Redskaber. Nu gaar det hele meget letvindt. Mineboret har altid Staal i sig selv. Det gjælder bare at tilhamre den fornødne Egg og hærde efter Kunstens Regler. Men den gang blev Boret stadig forsynet med Staal, baade naar det første Gang skulde tages i Brug, og senere saa ofte den paasatte Staalsætning var udslit. Nu gjaldt det at være saa økonomisk som mulig med Forbrug af Staal. Thi ved hvert Maanedsopgjør skulde ved Veining udregnes, hvor meget Minørerne havde forbrugt af Jern og Staal, som altsammen ved Bergmaanedens Begyndelse var tilveiet hvert Arbeiderlag.

Til Staalsætning benyttedes hver Gang et Stykke Staal af Størrelse omtrent som et stort Stykke ”klippet Raffinade”. Dette skulde nu sveises til Borstangens ene Ende. For dette Øiemed blev denne først fladhamret paa den ene Side, saa at Staalstykket kunde ligge der uden at falde ned, saalænge Stangen holdtes vandræt. Naar Staalstykket saaledes var lagt paa sin foreløbige Plads, blev dette og vedkommende Ende af Borstangen forsigtig anbragt paa det Sted i Essen (”Smiavlén”), som vilde bli stærkest ophedet. Derefter blev Anlægget forsigtig begravet i noksaa finstødt Trækul (for at ikke Staalstykket ved Berøring af større Kulstykker skulde skyves fra sin Plads). Saa begynder Ophedningen, som varer saa længe indtil den eiendommelige Gnistring af hvidglødet Staal og Jern tilkjendegiver, at det er varmt nok til Sveisning. Nu maatte det hele løftes, men ogsaa raskt op af Essen. Staalet – som endnu var løst – slippes ned paa Ambolten, og endelig Borstangen med sin Brændende Ende stødes med en viss Kraft [~~stødes~~] bent ned paa det endnu brændende Staal. Dette sidste især krævede ikke liden Behændighed og Sikkerhed, som jeg særlig beundrede. Men hermed var ogsaa Sveisningen færdig. Herefter fulgte Formingen av Borets Egg og Hærdeningen.

Det var let at være Smeddrenge ved denne Art Arbeide. En del besværligere faldt det, da jeg skulde være Smeddrenghjælp for gamle ”Ola Randa” fra Ruste i Nordre Fron. Han var anset for en mangesidig uddannet og dygtig Smed og var hos os nogle Uger for bl. a. at oparbejde nogle Dusin Ljaaer. Man havde den gang ikke som nu let for at skaffe Jern i saadanne Dimensioner, som var bekvemme for det specielle Øiemed. For at faa bekvemme Emner til Ljaaen maatte de svære brede Jernstænger, som var anskaffet, kløves efter Længden i to Halvdele. Baade hertil og til dels under Emnernes senere Bearbejdelse skulde Smeddrenge føre Slæggen. Men den var noget tung for en Smaaagut. Og i mit stille Sind fandt jeg det noksaa unaturligt, at det spædeste Menneske skulde føre den tyngste Hammer. Men Erfaringen om, at jeg kunde bruges, ydede dog et slags Erstatning i Form af Selvfølelse. Ogsaa her var det interessant at følge Arbeidet, og jeg mindes godt, at jeg beundrede, hvorledes den formløse Jernbarre efterhaanden fik en Skikkelse, der ialdfald lod formode, at den rigtige form omsider vilde fremkomme. Men det hele tog lang Tid og krævede ikke liden Øvelse. For mig var det hele nyt og gav mig atter og

atter Leilighed til at fantasere over hvori vel det næste Skridt skulde bestaa. Indlægningen af Staal, Udpenslingen og Hærdningen var altsammen Akter, som fængslede. Særlig studerede jeg længe paa, hvorfor hver Ljaa under Udpenslingen saa ud til at maatte bli bagvendt. Dette var imidlertid en Nødvendighed, for at Udpenslingen bekvemt kunde udføres med høire Haand. Naar dette var færdigt, stod det ikke længe paa at gjøre Ljaen retvendt. Under dette Arbeide fik jeg ogsaa den Oplysning af Mester, at til Udarbeidelse af en Ljaa behøvede fra først til sidst omtrent 12000 "Dasker"): Hammerslag.

Var dette Arbeide stundom slitsomt, saa medførte det altsaa ogsaa sine Interesser. Hertil bidrog ogsaa, at Mester var en snaksom Mand, der gjerne fortalte Anekdoter om Bygdefolk af hans Bekjendtskab, der i en eller anden Retning havde været "framifraa". Selv gjaldt han ikke bare for en flink Fagmand, men ansaaes eller vilde ansees for at forstaa sig paa lidt af den sorte Kunst. Dog indlod han sig ikke paa at snakke om sig selv paa det Omraade, men nok om andre, hvis Emnet kom paa Bane.

Meget mer slitsomt og meget mindre interessant var det at gjøre Tjeneste som "Malmkjører". Denne Funktion paakrævedes for at faa den "skeidede" Nikkelmalm transporteret først fra Gruberne langt oppe i Høifjeldet ned til Espedalsvandet og dernæst fra det anlagte Lossested her til Værkspladsen. Den sidstnævnte Fragtning foregikk rigtignok ved Prammer om Sommeren, men om Vinteren ved Kjøring paa "Espedalsisen". Og fra Gruberne kjørtes Malmen baade Sommer og Vinter. Det var et tungt Arbeide baade for Folk og Hæste. Jeg kjender det af Erfaring baade fra Sommer- og Vinterhalvaaret og har mangan Gang syntes Synd paa Hæstene naar de skulde trække de tunge Slæder opover de bratte Bakker. Veien havde vel $\frac{1}{4}$ Mils Længde til den nærmeste Grube og næsten dobbelt saa meget til den fjerneste. En Gang syntes jeg, jeg gjorde om ikke et Mesterstykke saa dog et godt Stykke Arbeide paa en slig Tur. Det var Vinter og jeg var alene. Jeg havde visstnok været helt oppe ved den fjerneste Grube, havde lasset paa det vanlige Kvantum Malm og alt gikk i vanlig Takt. Man da jeg kom til den Bæk, som skar Veien i Nærheden af Gammelsæteren, havde det i Dagens Løb "kjøvet"): dannet sig høi Issvul over Veilegemet, slig at det var umuligt at kjøre Malmlasset over uden at risikere at Hest og Lass styrtede i affgrunden nedenfor. Imidlertid var det kjedeligt at lade Lasset bli staaende der, og Folkehjælp var ikke forhaanden. Efter at have seet lidt paa Situationen, tog jeg Øksen (som altid føres med paa slige Turer) og hugg en Rende gjennom Issvullen i Veilegemets Øverkant saa dyb, at Slædens ene Mei, naar den bevægede sig i den, kunde forebygge Sveivning. Det var jo ikke mange Meter det gjaldt. Men jeg ved, at jeg besigtigede mit Arbeide godt og rensede Renden vel for Smaais, før jeg vovede at kjøre. Og da jeg endelig kjørte, skeede det vel næsten med Hjertet i Halsen. Men alt gikk godt, og da jeg var kommet lykkelig over, var jeg visst næsten stolt over min Bedrift. Jeg var jo bare en Smaagut, kanske 13-14 Aar.

Mens jeg naa anser det Folkeliv, der udviklede sig i Espedalen ved Nikkelverket, som et Middel til at udvide min Horisont i Barneaarene, maa det på den anden Side siges, at det samme Folkeliv medførte meget, som kunde være farligt. Saaledes var Brændevinsdrikkeriet meget almindeligt. Meget ofte om Søndagene og andre Helligdage kom Grubearbeiderne sammen, især nærmest før og efter Maanedsopgjørene, fornemmelig paa Værkspladsen i større Antal. Her kunde visstnok ofte den før omtalte "Salen" erholdes til Danselokale. Og samtidig med Dansefornøielsen blev der da fortæret Brændevin, hvortil ikke sjelden sluttede sig Slagsmaal. Jeg mindes særlig en Grubearbeider, kjendt under Navnet "Fin-Fredrik", som for min Forestilling stod som en Mand der stedse drak sig fuld, naar dertil var Anledning, og ligesaa stadig kom i Slagsmaal. Hvor han var fra, ved jeg ikke visst. Men paa Grund af Kjendingsnavn og andre kun dunkelt erindrede Omstændigheder, har jeg Aarsag til at tro, han var Finlænder, skjønt han talte godt Norsk, hva jeg

senere har erfaret sjelden er Tilfældet med fødte Finlændere. I ethvert Fald stemmer Mandens krakilske Væsen, naar han var beruset, saa inderlig vel med hva jeg senere har erfaret om Nord-Norges Kvæner, som netop er Finlændere. Vel var Brændevinshandel i smaat ulovlig, men den florerede lige godt der oppe, hvor alt laa saa fjernt fra Politiopsyn. "Gauken" behøvede bare at kaste et ganske let Slør over sin Trafikk, for at føle sig tryg.

Der er ingen Tvil om flere unge Gutter blev et offer for Drikkeriet. Der høres underligt, men det er ikke desto mindre sandt, at [jeg?] saa Eksempler paa, at unge Gutter hadde nydt et Par Glas meget uskadelig Ribsvin, gav de sig til for Alvor at sjangle og falle overende, og ytre andre Tegn paa Beruselse, skjønt de absolut ingen Rus kunde have. Det skulde alligevel paa ingen Maade være en Morsomhed. Det var tvertimod et alvorlig Forsøg paa at være voksen ved at give Opvisning paa mange voksnes Skrøbeligheder. Den gang – husker jeg – betragtede jeg det bare som Udslag af Taabelighed i Forbindelse med indskrænkede Evner. Senere har jeg fundet Grund til ogsaa at sætte Fænomenet i Forbindelse med, hva der efter min Formening er noget eget ved de norske Drikkere: Formaalet for Nydelsen af Spirituosa er ikke en Opkvikkelse, som naar man snapser, Formaalet er at blive beruset. –

Der blev dog fra Værkets Side draget Omsorg for, at Ungdommen skulde lære bedre Ting end det, hint slette Eksempel kunde friste til. Der blev nogen Tid efter Værkets Anlæg indrettet en Skole beregnet paa Værksarbeidernes Børn. Den var vel noget bedre udstyret end den da brugelige Omgangsskole i Bygden. Læreren var saaledes Seminarist, medens Bygdens Almueskole endda naatte nøies med en Mand af Folket, som kunde lære Børn at læse og indøve Udenadlæsning af de brugelige Børnelærdomsbøger. Hvorledes jeg, skjønt Far jo slet ikke var Værksarbeider, fik deltage i Værkets Skole, ved jeg ikke, men jeg var Elev der ialfald et Par Vintre. Skole holdtes ikke om Sommeren. Veien var lang, omtr. 5 Km, og noksaa barsk at passere efter Espedalsisen ofte i over 20° Kulde (Réaumur). Jeg maatte tidlig ud for at komme tidnok frem. For at gjøre min Skolesøgning lettere blev jeg til enkelte Tider indlogeret hos en Kjending paa Værkspladsen for en Uge – samt udrustet for lige saa lang Tid med Nistekost, bestaaende for det væsentligste af Fladbrød, Smør og Mysost.

Som alt antydet ansaaes Værksskolen for at være noget høiere anlagt end Tidens Omgangsskole. Foruden Religionsundervisning blev der ogsaa drevet noget med Skjønnskriveri og Regning. Til Gunst for sidstnævnte Fag blev der ogsaa en tid holdt Aftenskole. Endog i norsk Grammatikk blev der gjort ialfald Tilsprang til Undervisning. Men angaaende Udbyttet her kan jeg ikke huske mer, end at jeg en Dag kom hjem fra Skolen og følte mig uhyre høinet og løftet ved at kunde fortelle at jeg i dag havde lært noget om Substantiv og Adjektiv og Verbum.

Efter hvilke Regler Skolen iøvrigt dreves, ved jeg ikke. Naar jeg nu tænker paa det, nærer jeg tvil om, at der gjaldt Skoletvang. Jeg kommer til dette Resultat ved at erindre, at Elevantallet var yderst ringe, - saavidt jeg huske ikke over en halv Snes Stykker, mens Befolkningen paa Stedet dog sikkert maatte omfatte langt flere skolepligtige Børn.

Denne Skole var dog ikke den eneste moralske Faktor i Dahlens Aandsliv. Ogsaa Kirken var repræsenteret om end svagt og uregelmessig. Pers. Kap. Fredrik Wilhelm Gallschjøtt, som var f. 1812 og siden 1846 pers. Kap. til Søndre Fron, besøgte Værket med Ugers Mellemrum og forrettede Prædiken paa Søndags Formiddag. Han var visstnok paa sin Vis en rivende Taler med evne til at revse nok saa eftertrykkelig, men ellers neppe nok nogen særlig aandelig interesseret Mand. Der gikk det Sagn om ham, at han to Gange gjennom sin Hustru havde arvet hver Gang 40 000 Spdlr., men ogsaa begge Gange i kort Tid sat det hele overstyr, saa han paa sine seneste Dage var en fattig Mand. Men Sagn og Sandhed dekker jo ikke altid hinanden.

Presten var altid iført Ornat ved disse Forretninger, hvilket gav den hele Sammenkomst et mer høitideligt Præg i det ydre. Der samledes ikke saa faa Mennesker ved disse Andagter. Veien til

nærmeste Sognekirke var jo lang baade for os, som hørte Svatsum til (ca. 2 Mil), og for dem, som sognede til Søndre Fron (ca. 3 Mil). Samlingslokalet var i den første Tid meget tarveligt, idet man benyttede Mørkeløftet over en av de lange Arbejderboliger. Senere benyttedes "Salen", som jo maatte siges at være et bekvemt og statelig Rum. Det var visstnok beregnet paa at være et Festivetslokale. Hovedpartiet var en langstrakt Bygning af 4 Tømmervægge i én Etage. Loftet var en ligesaa langstrakt Hvælving, i hvis ene Ende var malet paa et skjoldformet Bræt Norges Løve, og i dens modsatte Ende et lignende Bræt Værkets Mærke: to korslagte Hammere med skaft. Langs Langvæggene var, paa hver side anbragt en række Træsøiler, de tjente foruden til Pryd ogsaa til at bære Hvelvingen. Midt paa den ene mod Gaden vendende Langvæg var Indgangen med Fløidøre anbragt, hvortil førte en nok saa høi Indgangstrappe med en liten Søileportal lige foran Døren. Inde i Salen var lige over for Indgangsdøren anbragt en Tribune ved den modsatte Væg, omgivet av en Ballustrade. For at fuldstændig gjøre Billedet af denne Sal, faar endnu tilføies, at der ved hver Ende af Bygningen var paa samme Side som Indgangstrappen opført en liden Fløi ikke større end et enkelt lidet Værelse. Disse Fløibygninger var forsynet med Udgangsdør og Trappe samt Dør ind til Salen. Ved dette Arrangement fik hele Husets Grundplan Form av en latinsk E.

Det nærmestliggende Behov for denne Bygning var vel – som det blev sagt -, at den trængtes til "Licitationslokale", hvor Grubearbeidere og høiere Funktionærer før Bergmaanedens Begyndelse samledes for at bortlicitere de forskjellige "Forpagtninger" til de forskjellige Arbeidslag. Men Salen blev benyttet ogsaa til andre Ting.